

Pukovnik
BORO MITROVSKI

Petnaesti makedonski udarni korpus u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije

Ubrzo nakon oslobođenja Makedonije, novembra 1944. godine, usledile su opsežne kadrovske, organizacijske i materijalno-tehničke pripreme za osposobljavanje jedinica 15. makedonskog korpusa i dalja dejstva u završnoj ofanzivi naše armije. Naredbu o reorganizaciji jedinica Narodnooslobodilačke vojske Makedonije doneo je Glavni štab Makedonije već 6. decembra. Rasformirani su štabovi dotadašnjeg 16. i Bregalničko-strumičkog korpusa, a reorganizovan je 15. korpus, u čiji su sastav ušle dve udarne divizije — 42. i 48. Prvu su sačinjavale 3. i 16. makedonska i 7. albanska udarna brigada (tada zvana šiptarska), a drugu — 1, 2. i 14. makedonska udarna brigada. Za obe divizije predviđene su i po jedna artiljerijska brigada, čije je ljudstvo ubrzano osposobljavano u Artiljerijskom nastavnom centru u Skoplju.

Uključivanje tri najstarije makedonske brigade u sastav Korpusa — Prve, Druge i Treće, imalo je izuzetan moralno-politički i borbeni značaj. To su bile jedinice velikog ratnog iskustva, koje su se proslavile u dotadašnjim borbama protiv okupatora i kvislinških snaga, naročito u vreme februarskog pohoda, u slamanju prolećne ofanzive nemačkih i bugarskih fašističkih okupatora u istočnoj, južnoj i zapadnoj Makedoniji, i konačno — u završnim operacijama za oslobođenje Makedonije u kojima su se, takođe, istakle i ostale brigade ovog korpusa. Za mlade i nove borce koji su se dobrovoljno uključili u sastav Korpusa ili su u međuvremenu mobilisani, orga-

nizovana je borbena, stručna i moralno-politička obuka u trupnom centru u Tetovu. Imajući u vidu predstojeće operacije u sremskoj ravnici, Glavni štab Makedonije organizovao je u Skoplju dva kursa za starešine: oficirski — za više vojne rukovodioce brigadnog i bataljonskog nivoa, i trupni — za komandire četa i vodova.

Kroz jedinice Korpusa prošlo je od 24.000 do 25.000 boraca i starešina. Ako se analizira njegov sastav, može se reći da je 15. makedonski korpus bio u pravom smislu reči korpus bratstva i jedinstva. U njemu je, prirodno, bilo najviše Makedonaca, ali je bilo dosta Albanaca, Srba, Turaka, Muslimana, Vlaha, Roma i pripadnika drugih narodnosti i etničkih grupa Makedonije. Gotovo da nije bilo grada i sela u Makedoniji iz kojeg nije bilo bar nekoliko boraca u sastavu Korpusa. Zahvaljujući angažovanju partijskih i skojevskih organizacija, koje su intenzivno objašnjavale značaj odlaska makedonskih jedinica na front radi učešća u operacijama za konačno oslobođenje zemlje, taj je zadatak shvaćen kao izuzetna čast i poverenje. To potvrđuju i mnogobrojni zahtevi boraca i kompletnih jedinica da budu uključeni u sastav Korpusa, što je već samo po sebi predstavljalo najpouzdaniji pokazatelj visoke patriotske svesti i moralno-političke snage radnih ljudi i građana Makedonije, posebno njene omladine.

Transport jedinica 15. korpusa iz Makedonije u Srem obavljen je od 10. do 16. januara 1945. godine. Prebačene su obe divizije, izuzev artiljerijskih brigada, koje su stigle 1. i 2. marta zbog duže obuke. Korpus je razmešten u Zemun, Staru i Novu Pazovu, Batajnicu, Surčin, Stare i Nove Banovce, a odmah nakon dolaska uspostavljen je kontakt sa organima narodne vlasti i društveno-političkim organizacijama. Zahvaljujući tome, celokupna politička i kulturno-prosvetna aktivnost stanovništva i jedinica odvijale su se koordinirano i prema zajedničkom planu i dogovoru.

Na novoj prostoriji Korpus je reorganizovan po novoj formaciji, a organizovano je i polaganje zakletve (svečane obaveze) u svim jedincama. Reorganizovanje je završeno do 10. marta. Prosečno brojno stanje brigada iznosilo je oko 1.700 boraca i starešina, a divizija — oko 7.000 ljudi. Za popunu jedinica organizovana je i korpusna dopunska brigada, jačine oko 4.000 ljudi. Do sredine marta pristiglo je i novo oružje i tehnička oprema za obe divizije (od sovjetske armije), što je višestruko povećalo borbeni efekat i vatreni učinak jedinica. Novo oružje imalo je poseban značaj za moralni podsticaj i učvršćenje kohezije snage boračkog i starešinskog sastava i jedinica u celini. Obe divizije su imale, na primer, oko

100 artiljerijskih i minobacačkih oruđa, a sa minobacačima kalibra 82 mm preko 200 oruđa raznih kalibara, što je predstavljalo izuzetnu vatrenu moć za tadašnje uslove ratovanja.

Pripremanje Korpusa za učešće u završnim operacijama zahtevalo je intenzivne vojne i političke pripreme jedinica. Za nepuni mesec dana trebalo je obučiti nekoliko hiljada boraca da rukuju novim oružjem, a još složenija je bila borbena obuka: otvaranje prolaza kroz minska polja, podilaženje, sinhronizovani juriš sa dejstvom soptsvene artiljerije, uništavanje otpornih tačaka, utvrđenih objekata, i drugo. Da bi se u tako kratkom vremenu postigao što veći uspeh u obuci, radilo se bez predaha i po 12 časova dnevno. Organizovana su takmičenja između jedinica i pojedinaca u savlađivanju tehnike i upotrebe oružja, gotovo svakodnevno su izdavani bilteni i zidne novine, u kojima su saopštavani rezultati obuke i takmičenja, organizovani su kursevi za starešinski kadar u brigadama, divizijama, pri Štabu Korpusa i Generalštabu Jugoslovenske armije. Pokretačku snagu svih tih zadataka i obaveza činile su partijske i skojevske organizacije u jedinicama. Njihovo brojno stanje bilo je na nivou većine brigada i divizija naše armije, i u proseku je dosegalo četvrtinu ili trećinu ukupnog brojnog stanja. U jedinicama 42. divizije, na primer, prema izveštaju divizijskog komiteta Centralnom komitetu KPJ od 4. aprila 1945. godine, bilo je ukupno 715 članova Partije, 286 kandidata za članove Partije i 1.057 skojevaca, odnosno 2.058 komunista na oko 7.000 ljudi, koliko je divizija u to vreme imala. Sličan je odnos bio i u 48. diviziji.

Proboj sremskog fronta

U proboju neprijateljeve odbrane na sremskom frontu, zajedno sa ostalim jedinicama Prve armije, aktivno su učestvovala i jedinice 15. makedonskog korpusa — 48. i 42. divizija. Prva je (bez 14. brigade, koja je privremeno pridata 21. diviziji do oslobođenja Vinkovaca) zadržana u drugom ešelonu Armije, na pravcu glavnog udara, i uvedena u borbu u zoni prodora 21. divizije prema selima Ilača i Šidski Banovci, a 42. divizija je angažovana u pravcu Tovarnika. Kako su obe divizije uvele u borbu sve snage, u divizijsku rezervu su određene prištapske jedinice (što se ne uobičava), ali one nisu upotrebljene u prvim danima borbe.

Ojačana jednim inženjerskim bataljonom armijske brigade, i disciplinskim bataljonom Prve armije, ali bez jednog divizionu sop-

stvene artiljerijske brigade, koji je privremeno pridat 6. diviziji, 42. divizija je dobila zadatak da izvrši proboj neprijateljeve odbrane na odseku fronta: Trunićev salaš — zaselak Gradine, grupišući glavne snage prema selima Ilinci i Tovarnik. Širina fronta proboja divizije iznosila je oko 14 km. Pred njenim jedinicama nalazili su se izuzetno utvrđeni neprijateljevi položaji, naročito u selu Tovarnik, a situaciju su otežavali i brojna minska polja pred frontom divizije, koja su uz to bila i nedovoljno očišćena. Imajući u vidu sve pomenute okolnosti, od kojih su neke bile karakteristične za sremski front u celini, tj. za sve jedinice Prve armije koje su uzele učešća u probou neprijateljevih položaja, može se postaviti pitanje nije li front proboja 42. divizije bio isuviše širok. Pitanje je interesantno i stoga što većina jedinica 42. divizije nije imala gotovo nikakvih iskustava u toj vrsti borbenih dejstava, naročito u probou kroz gusto posejana minska polja. Zato je i cena proboja morala da bude neuobičajeno visoka. Prilikom oslobođenja Tovarnika, Ilinaca i drugih naseljenih mesta u zoni proboja samo prvog dana borbi Korpus je imao 236 poginulih i 565 ranjenih boraca, od kojih u jedinicama 42. divizije — 140 poginulih i 408 ranjenih.

Proboj sremskog fronta pokazao je, međutim, da su jedinice 15. korpusa potpuno osposobljene i borbeno spremne za izvršenje najtežih ratnih zadataka. U prvih nekoliko dana borbi zabeleženo je mnoštvo primera hrabrosti boraca i starešina, a nisu bili retki slučajevi da su starešine ličnim primerom prednjačile u jurišima i uništavanju neprijateljevih otpornih tačaka. Zahvaljujući svemu tome, Korpus je u potpunosti izvršio postavljeni zadatak.

Da bi što potpunije i efikasnije iskoristio uspeh postignut u toku prvog dana proboja, Štab Armije je već drugog dana izdao zapovest divizijama i Štabu 15. korpusa da, bez predaha, produže gonjenje neprijatelja i potpuno razbiju i unište njegove snage na sremskom frontu. U skladu s tim, na Vinkovce su orijentisane 21. i 48. divizija, uz podršku tenkova. One su oko 19 časova 13. aprila oslobodile grad. Gubici 48. divizije iznosili su 16 poginulih, 50 ranjenih i 26 nestalih, od kojih najveći broj u neposrednoj blizini grada.

Četrnaestog aprila stigla je pohvala vrhovnog komandanta maršala Tita za uspešno završene dvodnevne operacije, što je bio veliki podstrek za dalja naprezanja.

Učešće 42. i 48. divizije u probou utvrđene linije Đakovo — Strizivojna — Vrpolje — r. Sava

Štab Prve armije nije očekivao da će neprijatelj pružiti veći otpor na toj liniji, kao što se nije znalo i da je neprijatelj ranije pripremio tu liniju za odbranu. Mislilo se na oslobođenje Slavanskog Broda. Analogno takvoj proceni postavljeni su i zadaci divizijama 15. korpusa, koje su gotovo iz pokreta morale da se razvijaju i stupaju u borbu.

Na liniji Đakovo — Vrpolje — r. Sava vođene su izuzetno žestoke borbe od 14. do 17. aprila. Naročito teške gubitke pretrpela je Treća makedonska brigada u noćnoj borbi 15/16. aprila kod Ančića Stana i Vrpolja: 110 boraca je poginulo, 140 ranjeno i 44 nestalo. Neprijatelj se poslužio lukavstvom — pustio je naše jedinice, koje su bile u borbenom zanosu, da uđu u Vrpolje, a onda je zatvorio obruč oko njih i zasuo ih snažnom automatskom, artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Osnovna greška je bila u tome što noćni napad na Vrpolje nije izveden koordinirano, iako je bilo predviđeno da jednovremeno pređu u napad sve četiri brigade — Prva, Druga, Treća i Četrnaesta. Međutim, kako su Prva, Druga i Četrnaesta brigada zakasnile nekoliko časova, jer su čekale popunu municijom, Štab divizije, izgubivši vezu sa brigadama, nije mogao da utiče na sinhronizovanje zajedničkih dejstava, pa je u napad krenula samo Treća brigada. Uz sve to, Štab divizije nije bio sasvim upoznat sa situacijom zbog prekinute telefonske i radio-veze, pa nije mogao ni da interveniše u trenucima najveće krize za brigadu.

Ukupni gubici Korpusa na liniji Budrovci — Piškorevci — Strizivojna — Vrpolje iznosili su 370 poginulih, preko 970 ranjenih i oko 100 nestalih (od kojih se većina vratila u svoje jedinice). Neprijateljevi gubici bili su veliki, ali o njima nisu sačuvani pouzdani podaci.

Oslobođenje Slavonske Požege

Sledeći veliki uspeh jedinica 15. korpusa bio je oslobođenje Slavonske Požege. U napadu su zajednički učestvovalе 42. i 48. divizija, ali je sada koordiniranje dejstava brigada i divizija bilo gotovo bez ijednog propusta. Skupo plaćeno iskustvo Vrpolja bila je dobra opomena i putokaz kako treba organizovati i sinhronizovati veće i zamašnije akcije za oslobođenje gradova. Položaji neprijatelja u

Slavonskoj Požegi okruženi su skoro istovremeno sa sve četiri strane, a od izuzetnog značaja bio je vešti i smeli manevar boraca 3. bataljona Prve makedonske brigade, koji su se prikriveno zabacili u neprijateljevu pozadinu i zatvorili mu sve pravce za izvlačenje kod s. Brestovca prema Novoj Gradiški. Posada u Slavonskoj Požegi bila je time potpuno odsečena od drugih neprijateljevih snaga, pa su joj tako i naneti teški gubici: oko 550 ubijenih, preko 350 ranjenih i više od 960 zarobljenih vojnika, podoficira i oficira, što je bio jedan od najvećih uspeha Korpusa. Uz to, zaplenjena je i velika količina oružja, municije i druge ratne opreme, a u ruke naših jedinica palo je i nekoliko velikih skladišta ratne spreme.

Oslobođenjem Slavonske Požege, 21. aprila, završena je poslednja velika akcija 15. korpusa kao formacijske celine. Neposredno nakon toga rasformiran je Štab Korpusa, a obe njegove divizije — 42. i 48. stavljene su pod neposrednu komandu Štaba Prve armije. Starešinski sastav Štaba Korpusa raspoređen je u 42. i 48. diviziju, čime su osetno ojačani njihovi štabovi i štabovi brigada, a od nemalog značaja bio je i moralni efekat te mere.

Proboj tzv. Zvonimirove linije, na r. Ilovi

Od 25. aprila do 3. maja, u drugoj etapi ofanzive, jedinice 42. i 48. divizije bile su orijentisane na slamanje utvrđenog neprijateljevog odbrambenog sistema na r. Ilovi, tzv. Zvonimirove linije. Jedinice 42. divizije vodile su žestoke borbe kod s. Antunovac, Poljana, Janja Lipa, Jamarica i Međurič, a 48. divizije — kod Uljanika, Blagorodovca, Garešnice i Hercegovca. U sumrak 28. aprila neprijatelj je izvršio snažan protivudar iz s. Poljane (angažujući jake snage 7. SS divizije »Princ Eugen«) radi proboja fronta 42. divizije, a istovremeno je delom snaga 7. SS divizije i glavniom 9. ustaško-domobranske divizije izvršio siloviti ispad iz Garešnice u levi bok jedinica 48. divizije. Iznenadne žestinom i snagom udara nemačko-ustaških trupa, naše jedinice su bile prisiljene da se povuku na nove položaje, ali su pri tome pretrpele i osetne gubitke: 42. divizija — oko 1.100 izbačenih iz stroja (oko 200 poginulih, preko 650 ranjenih i blizu 250 nestalih), a 48. divizija — 485 izbačenih iz stroja (88 poginulih, oko 380 ranjenih i 17 nestalih).

Bilo je više razloga za tako teške gubitke: 1. zbog pomanjkanja municije izostala je artiljerijska i minobacačka podrška jedinica, čime je osetno umanjena vatrena moć i snaga glavnog ešelona obe

divizije; 2. izviđačka i obaveštajna služba nisu uspele da pravovremeno prikupe verodostojne podatke o neprijateljevim stvarnim snagama, tako da su mnoge procene bile nerealne (i nemačke i kvislinške snage su višestruko potcenjene); 3. jedinicama su često mejnani zadaci i izdavana protivurečna naređenja, što se negativno odražavalo na tempo njihovog nastupanja i sputavalo inicijativu i odgovornost štabova i starešina; 4. u nekoliko kritičnih situacija došlo je do zastoja i prekida veza, tako da pretpostavljeni štabovi nisu mogli blagovremeno uticati na dejstvo jedinica.

Zastoj u dejstvima 42. i 48. divizije, kao i ostalih jedinica Prve armije, bio je, međutim, kratkotrajan i bez većeg uticaja na tok operacija u celini. Već 3. maja su jedinice Prve armije uspele da ovladaju mostobranom na r. Ilovi, nakon čega je nastavljeno neza-drživo nastupanje ka Zagrebu, i dalje na zapad. Ponovno su došli do izražaja visoki borbeni kvaliteti gotovo svih jedinica Prve armije, a starešinski i borački sastav je — kao i u prethodnim bitkama i borbenim dejstvima — ispoljio izuzetan moral, elan i visoki stepen osposobljenosti za dejstva u najtežim ratnim uslovima.

U borbama za oslobođenje Zagreba učestvovala su i jedinice 48. divizije, dok je 42. divizija bila u armijskoj rezervi u rejonu Dugo Selo — Sesvete. Nakon oslobođenja Zagreba, 10. maja, 42. divizija je upućena u zapadnu i centralnu Bosnu radi čišćenja te teritorije od zaostalih ustaško-četničkih bandi, a 48. divizija je produžila ka Celju i Dravogradu, gde je uzela učešća u zarobljavanju i razoru-žavanju glavne neprijateljeve grupacije koja se povlačila iz Jugo-slavije.

Bilans dejstava 15. korpusa

Ocenjujući krajnje rezultate i ukupan efekat dejstava 15. makedonskog korpusa u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje, može se izvući nekoliko opštih zaključaka i ocena trajnijeg značaja i vrednosti.

1. Od svog reorganizovanja, prvih dana decembra 1944. godine, do kraja rata — maja 1945. godine, 15. makedonski korpus je prošao dug borbeni put: od Makedonije, preko Srbije i Hrvatske, do kraj-njih severozapadnih granica Jugoslavije, u Sloveniji. Njegove jedi-nice su aktivno učestvovala i u razbijanju ustaško-četničkih bandi u Bosni i Hercegovini, što je bilo od izuzetnog vojničkog i moralno-političkog značaja, naročito u prvim mesecima nakon završetka

rata. Time je 15. korpus na delu potvrdio da je njegova borbena i operacijska prostorija cela Jugoslavija i da se podjednako žestoko bori protiv okupatora i domaćih izdajnika u svakom njenom kraju.

2. Operacije 15. korpusa se uslovno mogu podeliti u dve faze: u prvoj je završeno konačno oslobođenje Makedonije, a u drugoj su jedinice 15. korpusa aktivno učestvovalе u velikoj i opštoj ofanzivi Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje. Dejstvujući u sastavu Prve armije sve do kraja rata jedinice 15. korpusa su deјstvovalе u sastavu Prve armije i učestvovalе gotovo u svim njenim operacijama — od proboја sremскоg fronta do razoružavanja neprijatelјeve grupacije u severozapadnim kraјevima zemlje. Sve zadatke koje je dobijao, Korpus je izvršio uspešno i bez većih oscilacija. Takvu su ocenu dale i pretpostavljene komande. Pri tome je veoma značajno istaći ratničku povezanost pripadnika 15. makedonskog korpusa sa borcima drugih naših jedinica i iz drugih kraјeva Jugoslavije, jer je time, u ratnoj praksi — najsureovijem ispitu — izgrađeno bratstvo i јedinstvo boraca i starešina naše armije i njeno jugoslovensko obeležje.

3. Starešinski i borački sastav 15. korpusa dostojno je predstavljao narode i narodnosti Makedonije, i na delu je pokazao da makedonski narod ne želi da mu se sloboda poklanja, već da se za nju sam bori. On je višestruko doprineo učvršćenju spona i veza sa ostalim narodima Jugoslavije, postavši tako čvrsta karika u novoj jugoslovenskoј sociјalističkoј zajednici.

4. Na svom dugom borbenom putu u završnoj ofanzivi za oslobođenje Jugoslavije. 15. korpus je neprijatelјu naneo teške poraze, ali je i sam pretrpeo velike gubitke. Od proboја sremскоg fronta do kraја rata, Korpus je imao oko 1.200 poginulih boraca i starešina, 3.360 ranjenih, od kojih je oko 200 umrlo, i oko 370 nestalih, što je u odnosu na ukupno brojno stanje činilo gotovo јednu trećinu. Tako visok postotak izbačenih iz stroја bio je uslovlјen, pre svega, izuzetnom žestinom borbi koje su vodile jedinice 15. korpusa, mada su određenog uticaja imale i druge okolnosti: veći broj mlađih i nedovolјno iskusnih boraca, nepripremljenost za frontalna deјstva, relativno mala iskustva štabova u sinhronizovanju sadeјstva sa artiljerijom, tenkovima i avijacijom, i drugo. Uostalom, to su bile neke zajedničke karakteristike većine naših jedinica u završnim operacijama, samo su se različito reflektovale u pojedinim operacijama.